

Олександр Барсук

СПОМИНИ ПРО ДИТИНСТВО Й ВІЧНЕ

«Зараз досить тяжкі часи наступають для нашої держави. Ще трохи, і від нас відгоряться стіною цивілізовані країни. Ми нищимо природу, освіту, культуру. Допомогаймо один одному і... не треба нічого чекати від влади, і, можливо, будемо тоді жити краще. Жити треба не тільки за законами країни, а й за законами людяності».

Олександр Барсук

Зозулина калюжа

В селі на вулиці майже ніколи не було бруду. Ні після дощу, ні після танення снігу по вулиці без асфальту було досить зручно пересуватись. Цьому сприяв піщаний ґрунт.

Але завжди є винятки з правил. На західному кінці села була величезна калюжа. Можливо, її величезною вважав Сашко та його друзяки. «Зозулина» калюжа, як прозвали її в селі, майже ніколи не висихала повністю. Весною та після дощів води були стільки, що доводилось переходити по кладках чи тулитись попід тином. Машини чи підводи їхали по сусідній вулиці, та діти не завжди думали, що роблять.

Літом калюжа підсихала і ставала меншою з усіх боків. Люди старались викидати в калюжу якийсь непотріб, і дорослі сварили нас, щоб не лізли туди і не поранились. Хлопцям і самим не хотілось туди лізти, бо скинуті в калабаню великі гілляки дерев і ще якісь незрозумілі рештки досить непогано їх лякали. Сашко часто заглядав туди і думав, чи є там риба. За рибою він поліз би куди завгодно. Та багато там було тільки жаб.

Калюжа звалась так, тому що поряд жила баба Зозулиха. Чому так її звали тоді, Сашко не цікавився. В селі було ще багато старих бабусь, що доживали одні свої дні. Діти часто бігали і, стоячи подалі, з острахом дивились на їхні

убогі хати. Найчастіше їхні чоловіки загинули давно — ще на Першій чи Другій світовій війні.

А потім приїхала велика техніка і засипала «Зозулину» калюжу. Згодом по вулиці зробили асфальт і від калюжі нічого не залишилось. Сашко не скучав за нею і радів новій дорозі. Тільки в пам'яті лишилися дитячі страхи та цікавість до невідомого.

Сільмаг

Прошло 25 років з дня закінчення найбільш кровопролитної війни в історії людства. Село потроху оправилось після експериментів Хрущова, і люди вже хоч не голодували. Хліб був їжею як для людей, так і для тварин. Зерно, що видавали на трудодні, можна було поміряти жменями. Тож закуповували хліб для всіх зразу. Всі купували на один карбованець 6 буханок хліба і кілька цукерок на здачу. Менше не брали, а більше і не давали. Привозили хліб нерегулярно, і хтось мусив вартувати біля сільмагу. Часто відправляли малого Сашка, що вже закінчив перший клас і мав певну міру відповідальності.

Сільський магазин знаходився майже в центрі села. Там постійно були люди. Хтось ждав, що привезуть хліб, а хто просто проводив там час за теревеннями і стаканчиком дешевого вина. Сашко любив там проводити час. В той

час ще було багато тих, хто пройшов велику війну, що покалічила величезну кількість людей. Це були дядьки трохи більше 40 років без ноги або без руки. Вони сиділи на лавочці або стояли в тіні великого дерева, що росло перед самим магазином. Майже всі розмови у них були про війну. Вона і через 25 років не відпускала їх від себе. Дехто з них ще розповідав і про Фінську війну. Розповіді не зовсім збігались з тим, що говорили вчителі в школі, і тим цікавіше було слухати. Хлопчина стояв біля дорослих з відкритим ротом.

Магазин не мав великого асортименту товарів. Більшість товарів були не першої свіжості. А одяг то майже завжди купували в райцентрі. Крім хліба швидко розкуповували морожену рибу. Черга стояла, поки хек чи мойва не закінчувались. Ще дуже добре розкуповувались цукерки-подушечки. Не те, що вони дуже вже гарні. Просто ціна 90 копійок за кілограм могла задовольнити людей. Гарно ще розкуповувались тюлька та оселедці. Їжа в людей була досить проста, і дешева риба чи оселедець добре доповнювали майже голу картоплю.

Ще одним цікавим та обов'язковим товаром сільмагу був гас. Сьогодні не всі навіть знають, що таке гас. Та і в селі його називали на суржикку — киросин. На невеликій віддалі від магазину на боку лежала бочка. Зверху відкривався лючок, і спеціальним мірником продавчиня наливала гас. Електрика працювала нестабільно, і в кожній сім'ї були гасові лампи. Багато хто ще й готував на «керогазі». Досить ненадійна конструкція була і часто загоралася сама.

Сільмаг був одним з центрів спілкування людей у селі. Старші люди не ходили ні до школи, ні до клубу. З часом все змінилось.

Невдала рибалка

Після 5 класу Сашко вважав себе майже дорослим. Одного літнього дня він запропонував ще двом таким же «дорослим» хлопцям піти в похід по рибу. Це повинна бути не проста рибалка. Хлопці вирішили зайти досить далеко від дому і прожити там цілий день. Їсти мали тільки те, що зловлять.

Почалась підготовка до походу. Хлопчаки перевірили вудки і накопали досить багато черв'яків. Вони думали, що чим далі зайдуть від дому, то гарніше буде клювати і ловитись риба. Так вони думали, бо були ще ті спеціалісти!

Вранці Сашко зібрав хлопців зразу ж після сніданку. Вони взяли вудки, банку з черв'яками та кусень хліба. Ще з собою взяли сірники, бо треба ж було розвести вогонь, на якому мали готувати зловлену рибу. В той час всі хлопчики ходили з ножиками, які використовували для різних потреб. Грالی в свої ігри, і головною була гра в землю. З ножиками ходили за крушиною та вистругували різні дитячі іграшки.

Хлопці швидко йшли вздовж річки за течією і вже пройшли вздовж будинку лісника. Ще трохи, і можна було шукати місце для рибалки. Зупинились на високому березі річки. Берег заріс густою невисокою травою, і сидіти було сухо і досить зручно. Був дуже теплий та не жаркий день. В небі змагались між собою жайворонки і не було ні хмаринки. Покумкували жаби і цвірінькали птахи.

Швидко розвернули вудки... але риба не спішила клювати. Поплавки незворушно стояли на водяній гладі. Як тільки хлопці не закидали вудки, але не було навіть натяку на клювання. Тим часом хлопці захотіли їсти. А їсти в них був тільки кусень хліба, який з'їли зразу. Розрахунок був на рибу, але з уловом не складалось. Сашко любив читати книжки і знав, що у Франції їдять жаб, а в Китаї навіть черв'яків. Жаб наловили швидко і навіть спробували їх їсти. Черв'яки почистили, помили і навіть піджарили на вогнищі, але їсти чомусь не спробували.

Голодні, але задоволені хлопці вертались додому. Вони нічого не зловили, та отримали досвід.

Уж

Річки, що протікали в селі, були зовсім маленькі й рибалка там була обмежена. Велика риба рідко водилась.

Батько часто розповідав маленькому Сашку про річку Уж. Річка гарно розливалась весною та після великих дощів. Озера та старі русла були повні риби, і це були не якісь пічкурі та в'юни. Там водились соми, щуки та гарні лини. Хлопчику річка уявлялась як рибний рай, де було все і дуже багато. Він мріяв потрапити туди і побачити все своїми очима.

Одного разу батько сказав, що завтра підемо на рибалку. Дорога була хоч і недалекою, та кілька кілометрів треба було йти пішки. Сашко ніс пусте відро для риби, а батько — великого сака. Не такий він був і великий, та малому тоді було

все велике. Рибалка потихеньку йшла, і окуні, краснопірки опускалися у відро. Вода була такою прозорою, що риба в більшості втікала від сака. Кругом були гранітні величезні камені, і потік води шумів на переказах. Це було дуже гарно, та для риболовлі не зовсім правильно. Ще вони зловили якусь залізяку, і батько дуже зрадив. Це був колун із дуже непоганого металу. Незрозуміло, як він попав у річку, та невдовзі в батька з'явився вдома гарний інструмент. Як непоганий тесля, він сам зробив топоріще з ясеня.

Невдовзі батько повів їх на озеро. Там рибалка зразу наладилася. Вони зловили добрячих линів, кількох великих карасів. А в'юни попались такі великі, що були схожі на гадюк. Більше половини відра було повне риби, і вже риболовці збирались додому. В цей час батько зловив каченя і хотів його відпустити. Та Сашко дуже просив його віддати йому. Він ніс його додому і дуже радів. Хлопчик уявляв, що в нього виросте дика качка і покаже її своїм друзям. Вона дійсно була в них якийсь час, а потім зчезла. Та малий уже мріяв про інше і про нові подорожі.

Землянка

Йшов початок 70-х років 20 століття. По телевізору показували героїчні фільми про партизанів, що завжди перемагали німців і жили в землянках. Діти більше, ніж дорослі, вірили в героїзацію цих персонажів.

Сашко з ватагою хлопчаків бігали по селу і як завжди шукали пригод на свою голову. Того часу діти вже бігали з саморобними автоматами і самим модним був у того, де автомат чи пістолет стріляв пістонами і сам перезаряджався. У Сашка такого не було, і це його дуже обтяжувало. Вороги не так боялись його палки і не хотіли думати, що це автомат.

Сашко відправився до діда. Дід Олександр дуже любив свого внука Сашка, якого й назвали в його честь, і старався виконувати всі його забаганки. Автомат дід зробив гарний і дуже подібний до німецького. Хлопчик задоволено побіг і «строчив» по дорозі у всі підозрілі предмети.

Одного разу, коли вони уже набігалися і «настрочились», хлопці зібрали раду і вирішили зробити землянку. Батько Сашку розповів, що свого часу вони теж робили землянки і там потім проводили час. Також він сказав, що землянку

треба робити в таємному місці, щоб вороги її не знайшли і не зруйнували.

Хлопчаки дійсно зробили землянку... але вона розвалилась сама. Батько, який чомусь знав, де землянка, підказав, що треба покласти більше жердинок. На них покласти гілля і ще зверху покласти мох і тільки потім насипати землю. А потім замаскувати все це листям та глицею. Сашко керував будівництвом і представляв, що вони будуть там сидіти з автоматами як справжні партизани.

Хлопчаки замаскували як могли свій прихисток і не один раз потім збирались там для своїх ігор. Одного разу, коли діти прибігли до своєї землянки, то побачили, що вона зруйнована. Вороги таки найшли їхній штаб і знищили. Діти більше не будували землянок, але знали, що вороги ніколи не дремають. І ще вони тепер знали, як будувати землянки.

Лід

Наступила гарна сніжна і морозна зима. Діти, рум'яні від морозу, катались на санчатах і на лижах. Та одного разу хтось із них помітив якусь дивну активність на річці.

Там старанно різали та складали на підводи великі брили льоду. Звичайно, великими вони здавались дітям, бо для них тоді все було велике. Всі підводи були переведені з коліс на санний хід. Так завжди робили в ті часи.

Підводи їхали від річки до ферми, де вивозили лід. Сашкові було дуже цікаво, як вирізали лід. Але від річки дітей прогнали, і хлопчаки побігли дивитись, що ж робили далі з цими брилами.

На великому чистому майданчику робітники розкладали солому і на неї рівними рядами клали брили льоду. Зверху лід обклали соломною. Після шару соломи накладали ще один шар сухої глиці. Потім ще один шар соломи так, щоб захисний шар мав біля метра товщини.

Дядько, що керував цим дійством, розповідав та пояснював дітям, що і як вони роблять. Льоду повинно було вистачити на все літо. Молочна ферма в селі з'явилась не так давно.

У важливих дитячих справах пройшла зима, весна і наступило спекотне літо. В той час батько Сашка працював із довом на конях. Більшість вантажів у селі перевозились кіньми. Автомобіль був один, і його берегли. В цей час

батько возив молоко з ферми в Овруч на молокозавод.

Сашко просився з батьком на роботу, і одного разу той взяв малоого з собою. Тут хлопчик і побачив, як використовували лід. Бідони стояли в комірчині, і там було холодно від льоду. Сховище льоду помітно зменшилось, але його ще вистачало. Батько відсунув в бік мокру солому і взяв кілька кусків льоду. Куски льоду були теж мокрими і дуже холодними. Він обклав льодом бідони на возі і накрив зверху мішковиною.

Вони їхали на схід, і дорогу показувала в небі Венера. Вона була самою яскравою вранці. З тих пір Сашко вранці завжди шукав на небі вранішню зорю. До Овруча було 25 кілометрів, і це був не близький шлях для підводи. Та молоко ніколи не скисало і не *портилось*. Можливо, після якогось часу Сашко засинав, бо в пам'яті не збереглося нічого про сам завод. Тільки про лід, дорогу та розповіді про зірки. Коні добре знали дорогу, і вони вдвох з батьком лежали та дивились в небо. А потім батько розповідав про природу з її деревами, птахами та тваринами. Сашкові було цікаво і затишно на возі, і наступного разу він знову просився в дорогу.

Рибалка

Сашко дуже любив рибалку. Ні, він нею мари́в. Бачив себе годувальником сім'ї і що принесе додому багато риби. І ось одного разу, коли розпитував батька, де краще ловиться риба, той сказав, що завтра вранці разом поїдуть на риболовлю. Хлопчик дуже зрадів і почав готуватись.

Його завданням було накопати черв'яків і скласти їх в металеву банку. Вудками зайнявся сам батько. Він зробив саморобні поплавки з кори сосни та пір'їни. Перевірив у відрі з водою, щоб вони не лежали на поверхні води, а гарненько стояли. Щоб були трохи притоплені й чутливі до найменших дотиків риби до гачка з наживкою.

Сашко підкачав шини свого двоколісного «Орльонка» і вже був готовий. Виїжджати треба було дуже рано, і він мав виспатись перед дорогою. Хлопчик спочатку від хвилювання не міг заснути, але швидко поринув у сон. Вночі йому снились лини й карасі. Вони дражнили його, стрибали в воді і штовхали поплавки.

Вранці батько розбудив малоого рибалку, і вони швидко зібрались. Спереду їхав батько

на велосипеді «Україна». Їхати треба було через все село на західну околицю. Батько не хотів, щоб бачили в селі і цим видати місце рибалки. Тому поїхали не селом, а поза сільським кладовищем під лісом. Їхати на «Орльонку» було не так зручно як на дорослому велосипеді, і рибалка ще був малуватий, тому батько їхав не швидко.

Того разу вони зловили зовсім небагато риби, але Сашко отримав досвід. Потім він вже сам туди їздив з різними снастями і з друзями. Одного разу вони дійсно наловили там гарних линків. Риба лин цінувалась і не була дуже розповсюдженою.

А та риболовля відклалася в пам'яті, не стерлась з роками і не загубилась в череді інших подій.

Старі ножиці

На великому письмовому столі лежать старі ножиці. Користуються ними дуже рідко і по особливих випадках. Не те, що вони дуже дорогі та рідко зустрічаються. Їм не більше 100 років, і, мабуть, ще можна зустріти подібні десь на блошиному ринку. Вони зроблені з чорної вороненої сталі.

Для власника цього столу це особлива річ. Він пам'ятає ці ножиці майже з самого свого народження. Вони висіли на гвіздку поряд з вікном світлиці в старому батьківському домі його діда Лодя. Дім вже мав 100 років, коли власник великого дорогого столу тільки народився. Хоч будинок був дуже старим, та виглядав краще, ніж нові поряд. Сім'я була заможною, і всі речі в будинку були добротно. Великі вікна й світлі кімнати як на той час. З такої ж сталі були виготовлені ложки, виделки та ножі. Зараз такі не роблять, бо вони були темними від часу, але ніколи не ржавіли. Сашка часто привозили до діда з бабою, і йому все подобалось в цьому великому старому будинку, де все дихало історією. Хлопчик роздивлявся старі речі, фотографії на стінах та різні старі інструменти.

Сашко заворожено дивився на ножиці, що висіли на гвіздочку, й інколи обережно брав їх у руки. Дивився на написи, відчував метал і обережно повертав їх на місце. Він уявляв, хто і як виробив таку красу. В його уяві це були якісь чарівники, які могли зробити все, що захочуть. Хлопчик хотів сам

навчитись робити такі речі. А ще він уявляв, як ці ножиці розрізали домоткане лляне та вовняне полотно. Від них віяло магією... магією творення нового.

Через багато років, коли помер дід Лодь, то Сашко на пам'ять взяв собі тільки ці ножиці. Мабуть, у житті ніколи нічого не буває просто так, і Сашко *не просто так* заворожено дивився на ті ножиці. Вони стали професією всього його життя.

«Орльонок»

Сашко летів з гори стежкою між дерев, і вітер свистів у вухах. Він крутив педалі велосипеда з усієї сили, і хоч було боязко такої швидкості, та радість від щойно отриманого велосипеда «Орльонок» затьмарювала всі інші почуття. Велосипед був не новий, і невідомо де його добув батько, але він був його і хлопчик міг сидіти на сідлі й діставати ногами педалі.

Більше не треба буде брати дорослий велосипед і їхати під рамою. І ще не треба просити дозволу його взяти, бо це тепер і назавжди була власність Сашка. В ті роки дитячих велосипедів було зовсім мало в магазинах, що не докупитись. Та й грошей у сім'ї водилось не дуже. Ще одним з чинників було те, що володіння велосипедом для дитини було предметом престижу. Діти часто ганяли зграйками на велосипедах по своїх нагальних справах, і, якщо в тебе не було велосипеда, то ти випадав з гри.

На велосипедах їздили за березовим соком, за травою для кролів, до магазину і багато інших справ не обходилося без двоколісного помічника. Потім вже Сашко буде мати свій дорослий велосипед, мопед, мотоцикл.

Але першим був його «Орльонок», і він назавжди запам'ятав відчуття польоту і абсолютного дитячого щастя.

Цивіль

Сашко їхав з мамою в сільському автобусі з маминою сумкою на руках. Він був щасливий, бо в сумці було те, про що давно мріяв. Невеличке собаченя тихенько сиділо в дерматиновій маминій сумці, і хлопчикові здавалося, що всі йому заздять.

Вони їхали від діда Лодя, який був мисливцем і мав дуже гарну мисливську собаку, що вигнала на нього не одного зайця. Щеня було з її останнього виводку, і дід вибрав для онука найкращого та найсильнішого. Звичайно, він не був таким уже й породистим, як його мама.

Коли прийшов час давати йому ім'я, то довго не думали. В той час по телевізору йшов польський серіал про пригоди пса Цивіля. Фільм усім подобався, і других пропозицій уже й не було. Пес ріс швидко і був дуже розумним. Хоча зовсім не схожий на свою струнку маму, але не менш швидкий і з дуже чіпким нюхом. Його брали з собою в ліс чи в поле й ніколи не мали проблем. Інколи в нього прокидався мисливський інстинкт, і Цивіль брав слід. Ще деякий час було чути голос собаки, що відчувала запах звіра і показувала, де той знаходиться. Але відсутність навчання й постійної участі в полюванні з часом відбили цей його інстинкт.

Одного разу батько взяв Цивіля з собою в поле і недалеко від них вискочив заєць. Пес зловив зайця живим, і батько приніс його додому. Діти його доглядали і годували, але зайці не ростуть так швидко, як кролі. Для Сашка Цивіль був не просто пес, а добрий і надійний друг. Вони пройшли разом багато кілометрів, і пес завжди був десь поряд.

В селі було мало автомобілів, і собаки не вміли їх боятись, тому часто гинули під колесами. Так закінчив своє життя й Цивіль.

Колодязь

В ті часи в глухому поліському селі люди рідко брали воду з собою в дорогу. Напитись могли з джерела, що подеколи попадались в лісі чи при дорозі, або навіть з річки. Та все ж для пиття чи для готування їжі краще брати воду з колодязя.

Цього дня Сашко проснувся рано, бо надворі був якийсь шум і незрозуміле пожвавлення. В дворі вивантажували великі бетонні кільця для колодязя. Батько і дід Олександр діловито походжали біля них і оглядали на якість. Вони вже вибрали місце для колодязя просто за кілька кроків біля вхідних дверей у будинок. В нас тоді не було свого колодязя і приходилось по кілька разів на день ходити до сусідів з коромислом по воду.

Колодязі в селі були різні. Найкраща вода була в одному з найглибших і по боках там були ще не бетонні кільця, а дубові тесані бруси. Вони вже почорніли від віку, та непогано збереглися в постійній сирості. В кількох місцях були колодязі-журавлі. Так їх звали за схожість з цим птахом. Там працювали противаги і воду було легше черпати. Деякі глибокі колодязі мали коловороти з відром на ланцюжку. Зазвичай колодязь робили при дорозі і не на одне обійстя. Тоді це було не дешевим ділом.

А самі прості, як і наш домашній, мали довгу палку (багор) з загнутим на кінці гвіздом, на який і чіпляли відро. Наш колодязь був зовсім неглибокий, і воду було не важко черпати.

Питна вода в емальованому відрі стояла в хаті, і її міняли по кілька разів на день, бо частіше люди пили чисту воду. Каву та чай

тоді рідко пили в селі, та навіть чай не у всіх був. А про каву то, мабуть, тільки чули.

Сашко часто набирив воду в рот і довго-довго полоскав чистою водою. Через деякий час смак води мінявся, і вона ставала солодкою. Не знаю чому так було, але дуже добре пам'ятаю це відчуття. Також дуже добре пам'ятаю відчуття, коли літом в спекотний день набирив води з колодязя і пив просто з відра великими ковтками. А холодна вода «ломила» зуби, і хлопець не міг напитись.

А прали білизну тоді найчастіше в річці. І літом, і зимою, але в ополонці. Мати верталась з річки з *корзиною* (в нас звали коробкою) білизни та розчервонілими ногами і руками. Білизну жінки виполіскували тоді на голих ногах у будь-яку пору року.

Манька

Сашко пив молоко великими ковтками просто з трилітрової скляної банки. Мати завжди кликала його попиту після доїння корови. Хлопчик дивився, як мати наливає молоко через чисту марлю, і нетерпляче тупцював поряд. Запах парного молока вабив і лоскотав ніздрі. Наша корова не давала багато молока, а в сім'ї було троє малих хлопців, і вони майже ніколи не дозволяли йому скисати. Пам'ятаю, що за весь час в нас була одна руда корова. Вона була невелика й, мабуть, не дуже племінна.

Ставлення до корови було як до члена сім'ї, бо вона дійсно була годувальницею. Починалось це після Нового року, коли батько приносив у хату щойно народжене теля. Сашко не відходив від нього і навіть пробував з ним гратись. Спочатку телятко і на ногах не могло стояти, але досить швидко обсихало, підводилось і починало тупцювати. Його тоді відправляли в хлів. А мати приносила молозиво, готувала його, і діти ласували ним. Молозиво було солодким і дуже смачним.

Мати завжди ретельно мила вим'я корови перед доїнням, чистила і чухала корову. Літом скотину інколи кусали гедзі й відкладали свої личинки. Тоді мати ретельно обшупувала та видавлювала їх горлечком пляшки. Завжди лагідно говорила з коровою і звала її тільки по імені.

Сінокосів в селі було дуже мало, і траву шукали в різних місцях. Треба було зробити

запас на всю зиму, і це було не просто. Приходилось навіть виполювати бур'ян і сушити на зиму. Діти бігли зустрічати череду корів з випасу і гнали своїх корів додому. В селі було три череди корів, і кожен чотирнадцятий день треба було пасти в свою чергу. Сашко охоче вставав вдосвіта і гнав череду разом з батьком. Він любив слухати розповіді батька про природу та історію. З собою брали нехитру закуску і снідали вже, коли корови напасуться та ляжуть відпочивати. Корови були розумні й рідко робили шкоду. Після випасу вони спокійно йшли по своїх домівках. Назустріч виходили хазяйки і питали про якісь дрібниці, а поряд крутились діти. Дітей тоді було багато по селах. А Сашко відчував себе майже дорослим, бо він не просто гуляв, а робив корисну справу.

Не знаю, чи дуже ми відрізнялись від індусів, що мають корову за священну тварину. Вона і для наших селян була матір'ю-годувальницею. А я завжди буду пам'ятати руду невеличку корову Маньку, що приносила запах парного молока, її шорсткий язик і лагідні очі.

Сало

Діти в селі мали не багато ласощів. Одним з таких була шкурка від сала. Вони часто просили батьків дати пожувати її, й батьки давали... та не багато. Справа в тому, що без шкурки сало погано зберігалось, втрачало товарний вигляд, і вони просто не могли цього робити.

Сало було дуже важливим елементом харчування в селі. Мабуть, самим головним, і якби хтось сказав, що не їсть сала, то дуже швидко потрапив би в божевільню. Їли його сирым, смаженим, печеним, тушеним і навіть не знаю ще яким. На свиному смальці смажили майже все — від риби і до яєць. І сьогодні найсмачніші яйця смажені на салі. Сільська їжа в ті часи не відрізнялась різноманіттям. Квашена капуста, огірки та варена картопля. Інколи в село привозили оселедці чи тюльку. І майже нічого без сала чи смальцю не готувалось. Навіть бутерброд зі смальцем не був рідкістю.

Сашкові вже було 4 роки, і відчував себе майже дорослим. Батьки, як завжди, не дали йому вдосталь пожувати жуйки у вигляді шкурки від сала. Знайти здорового гострого ножа не було проблемою, коли мама

вийшла надвір по своїх справах. Хлопчик швиденько направився в комірку, де у фанерному ящику зберігалось сало, просолене шарами. Зазвичай його зберігали в дерев'яних кадках чи навіть в маленьких скринях. Сашко обережно зняв кришку з ящика і вибрав самий гарний шмат сала. Лишалось тільки відрізати шкурку. Але шмат виявився заважкий для дитячої руки, й ніж гострим лезом пройшов по лівій руці трохи вище зап'ястя. Мати була поряд, і руку врятували. Але пам'ять у вигляді великого шраму на руці зосталась на все життя.

У сім'ях трохи багатших селян свиней кололи два рази в рік, але частіше раз в рік. В нас це було перед сільським храмовим святом на Кузьму. Не чув, щоб ще десь це було велике свято, але в нас майже головне. Свиня до того часу була добре відгодована і мала сало товщиною з дорослу долоню. До цього дня готувались. Вибирали колія, яких було не багато. З колієм обговорювали деталі, щоб сало було чистим і без жодної краплі крові. Коли свиню кололи, то вона дуже кричала. Малий Сашко тоді ховався в хаті і закривав вуха. Він не був готовий до суворих реалій життя. При смалінні свиней використовували бензинові палієльні лампи, солону і навіть соснові шишки.

Сашко крутився біля дорослих, і йому перепадали кінчики вух чи хвоста, що спеціально сильніше запікали. Потім вже жінки вичерпували кров і чистили кишки. Кров'янка і ковбаси робились пізніше. А в той день була свіжина, смажена печінка і дорослі сиділи за випивкою. Потім колію і всім родичам та близьким розносили свіжину, кусок м'яса і сала. Сало дуже обережно розрізалось, просолювалось шарами і складалось для зберігання. Смалець витоплювався і заливався в 3-літрові слоїки (банки). Це було основою харчування для сім'ї на цілий рік.

Хлопець у вишиванці

Було це далекого 1974 року. Сашко тільки-но закінчив п'ятий клас школи і планував чудове літо з рибалкою, купанням та грибами. Початок літа видався теплим, і діти ганяли по селу в своїх нагальних справах. Найкраще місце для гуляння дівчорі тоді було в дубах. Дубами звали територію старовинного кладовища. Від самого кладовища

тільки й zostалися ті дуби, що колись садили на могилах чоловіків. Може, ще пару каменів виступали з землі, і казали старі люди, що там були могили колись. Під кронами величезних 500-літніх дубів завжди було прохолодно, навіть у спекотну погоду. Земля була твердою, рівною, й ріс в основному моріг.

Того суботнього дня діти теж гралась у свої серйозні ігри. І тут хтось закричав, що йде козак. Ми всі кинулись дивитись, що там сталося. По дорозі йшов хлопець з оселедцем на голові й у вишиванці. На грудях мав значок Тараса Шевченка. Картина була нереальною, і Сашко вперше бачив щось подібне. Хлопець був схожий на казкового героя, що зійшов з телевізора.

Довго ще дома розмовляли про цю подію. А був це син моєї хрещеної матері Іван Заєць. І тоді він приїхав до батьків на кілька днів. Вже через багато років, розмовляючи з паном депутатом, як його шанобливо звуть земляки, я взяв ту історію.

Того року Іван Заєць закінчив інститут й, оскільки в інституті була військова кафедра, то мав пройти коротку службу у два з гачком місяці для отримання погонів офіцера. На службу новобранець мав з'явитись пострижений і нічого кращого не придумав, як зробити собі оселедця. Крім того ще й вговорив хлопців, що їхали з ним на службу, зробити те саме.

Командир роти у званні капітана побачив цю компанію і втратив мову, як кажуть, отетерів на деякий час. Хлопці протримались пару днів, а Іван тримався цілий тиждень. Часи були ще ті, й звинувачення в націоналізмі грозило в'язницею.

А з настанням Незалежності Іван Заєць був одним з тих, хто першим вніс у зал Верховної Ради жовто-синій прапор.

Ягоди

На Поліссі чорниці звались просто ягодами. Всі інші ягоди по їхніх назвах. Поліщуки цікаві люди і звикли жити дарами лісу. Майже всі ягоди збирали в лісі. Це і суніця, малина, ожина, чорниця і ще багато інших.

Того разу Сашка взяли з собою за ягодами перший раз. Скоро йому мало бути сім років і вже міг щось допомагати матері. Жінки по одній рідко ходили за ягодами, бо йти треба було до далекого Кліщівського лісу. В близьких лісах ягідників майже не було.

Йти вирішили в суботу, і збирались кілька днів. Сусідки жили між собою гарно і майже ніколи не сварились. Мати казала, що близькі сусіди краще, ніж далекі родичі. Виходили вони рано, бо туди тільки дороги було з години. За ягодами з собою завжди брали і дітей, та того разу з дітей був один Сашко. В дорозі його опікали і особливо хрещена, що була однією з компаньйонкою ягідників.

Жінки з собою брали відра, в які й збирали чорниці. Відра у всіх були різні — від дійнички і аж до полуторки. Дійничка вмещувала 6 чи 7 літрів. Майже всі сусідки були матерями однокласників Сашка, крім хрещеної, що була трохи старшою. Всю дорогу вони розмовляли про житейські дрібниці і доброзичливо підколювали одна одну. Хлопчик, якому було цікаво все, постійно плунав під ногами. Він теж мав свою посудину для збору ягід. Це була скляна літрова банка, в якій шнурком була зроблена дужка, і її чіпляли на пояс. Дитина не дуже щось там назбирувала, та хоч наїдалась ягід і була під наглядом.

Втомлені та задоволені собою жінки несли поклажу додому. Сашко теж ніс свою баночку... правда дібрати її повною йому трохи допомогли.

Чорниці були дуже важливими для сімей. Дома стояли ряди 3-літрових банок варення, і на печі висіла торбочка з сушеними ягодами. Ми дітьми не розуміли, наскільки корисне те варення, а сухі ягоди дуже любили. І коли хотіли їх, то говорили, що болять животи. Суха чорниця чудово допомагала при розладі. Мати добре знала, що нічого нам не болить, але ягоди насипала, і ми ласували ними на печі.

Білий гриб

В поліських селах білі гриби називали просто грибами. І якщо хтось казав, що йде за грибами чи по гриби, то само собою розумілось за якими. Що таке білий гриб для поліщанина? Це не хобі, не просто їжа, а, мабуть, ціла філософія.

Уже з травня ми виглядали перші ознаки наближення появи грибів. Бо спочатку з'являлись мухомори. Одного разу ми назбирали їх і порозкладали на лавці. Хтось з дорослих розповів, що так можна потруїти мух. Мухи дійсно налетіли одразу і дуже швидко вже повзали сонні. А потім прибігли молоді кури та почали клювати мух. Після цього вже кури почали ходити як п'яні, а діти бігом позабирали розкладені мухомори. Кури, правда, відійшли, й дорослі так і не взнали про нашу шкоду. Експеримент вдався, і ми зрозуміли, що це працює і мухомори їсти не бажано.

Перший раз я пішов сам у ліс по гриби в сім років. Звичайно, нічого видатного дитина назбирати не могла, та щось таки приніс додому. Мати з братом були в лікарні, і на господарство привезли мою прабабусю Марію. Вона ж слідкувала за мною. Хлопчику дуже хотілось назбирати грибів і щоб бабуса їх посмажила. Це, звичайно, були не білі гриби, а щось простіше — сиріожки, масляки та інші не дуже цінні гриби. Дуже був гордий, бо назбирав рижиків. Бабуса все перебрала і частину викинула. Ми з нею ледь не побились, та вона не здалась. Це були не рижики, а волнянки (волнушки), що були дуже подібні.

І ось одного разу, зазвичай після рясних дощів, по селу йшла чутка, що пішли гриби.

Це, мабуть, щось подібне, коли йде риба на нерест, або золота лихоманка, так гарно описана у Джека Лондона. Піднімались всі, від старих напівсліпих дідів і бабів і до дітей. В ліс виходили вдосвіта, а діти трохи пізніше. Старі збирали великі гриби, бо проходили першими, а ми, діти, — вже молоді та менші гриби, і аж до колупанок, які ще росли під землею. Для цього застругували спеціальну паличку і нею вже колупали землю.

Сашкові було 12 років, і він вважав себе досвідченим грибником, що знав всі гриби й грибні місця. За грибами ходили не компаніями, а поодиночі. Він повинен був встигнути принести першу партію грибів до того часу, як мати нагопить піч, бо гриби швидко псувались. Поснідав і знову біг до лісу. Хлопчині хотілось бути годувальником сім'ї і приносити користь, тому часто встигав за день збігати до лісу по три рази. А всю ніч Сашкові снились гриби. Вони були всі гарні і росли рясно один біля одного.

Вертались з грибів досить рано і швидко чистили, нанизуючи на палички чи металеву проволочку. Печі до цього часу були протоплені, і в них ставили сушитися гриби. Й до цього часу пам'ятаю той запах, що йшов майже з кожної хати разом з димом з печі. Для того, щоб шляпка білого гриба знизу була білою (такі гриби цінувались найбільше), температура спочатку повинна бути досить високою і запах трішки підгорілих грибів йшов по всьому селу. Найкращі висушені гриби нанизували на нитку і продавали на базарі. Тоді це коштувало від 3 до 5 рублів, і це були гарні гроші для поліщуків.

З грибами готували майже все: від борщу, супу, мочанки (соус) і ще багато куди їх тоді використовували.

Дереза

Мабуть, ні для кого не секрет, що Полісся завжди відрізнялось від степової та лісостепової частини країни. На відміну від чорноземних ґрунтів, поліські ґрунти є досить бідними. Це або пісок чи його різновиди, а про чорноземи тут тільки чули. Поля були невеликі; століттями вони клаптиками відвойовувались у природи серед лісів, чагарників та боліт. Того, що вирощувалося на полях, не вистачало для повноцінного життя.

Тож люди привчилися жити дарами лісу та навколишньої природи. Деревина була тільки одним з багатьох її елементів. Будучи дітьми, ми рідко проходили, щоб не поласувати диким шавлем, ніжним плюшником, молодими паростками сосни та багато іншого. Про ягоди та гриби знають всі, і то вже була просто їжа. Люди жили в природі і з природою. Хоч, по правді

сказати, то й не зовсім жили, а виживали, як і більшість населення того часу.

Одним із дуже цікавих дарів лісу був плавун булавовидний, або по іншому — лікоподій. В нашій місцевості його називали дереза. Про цей дар лісу знали не так багато людей, адже він був трохи специфічний. Дереза росла в низинних і часто покритих мохом місцях. Її не було дуже багато, як інших лікарських трав. Зате цінилась дуже високо. Місцеві знали про її властивості. Вона була і, мабуть, до цих пір є найкращий засіб від пролежнів.

Добути дерезу було не так просто. Рвати її можна було тільки тоді, коли булавки починали жовтіти. Цікавіше всього було рвати там, де на одній стеблинці росла не одна, а дві чи три голівки. Так було швидше і легше нарвати більшу кількість. Треба було нарвати, висушити гарно. Потім зробити грубий відсів на решеті і тільки після цього шукали жіночу панчошу та дуже бережно просівали далі. Отримували жовтуватий на вигляд порошок. Він був жирний на дотик і не змочувався в воді. Говорили, що колись його використовували при виробництві вибухівки. Горів порошок яскравим полум'ям. Коштувала дереза на той час шалені гроші — 15 рублів за кілограм. Це була ціна в заготівельників, а в аптеку можна було здати аж за 25 карбованців. В селі час-то стільки не заробляли і за місяць.

Дідова береза

В останню неділю березня в школярів починались канікули. Ми ждали цей час і готовились по повній програмі. Чому ж ми так готувались до цих канікул? Майже завжди в цей час берези починали давати сік. Для більшості сімей березовий сік був стратегічним продуктом. Його збирали в бочки, бідони і що в кого було, а потім робили квас. Заправляли плавленим цукром, сушкою... і бог знає чим ще, бо в кожного був свій рецепт. В селі були не дуже балувані різними напоями, і цей напій був важливим.

Підготовка починалась ще зимою. Всіма правдами і неправдами збирали банки з-під повідла чи інші ємності. Заготовляли спеціальні трубочки або спеціальні направляючі

жолобки для стікання соку. Їх заточували і в кожного був свій спосіб добування соку.

І ось настає час «Ч». Ми на велосипедах ватагою несемось до лісу і шукаємо гарний березовий гай з товстими березами. Близько до села росли тільки сосни, і треба було їхати кілька кілометрів. Після довгої сніжної і морозної зими проїхатись по лісовій твердій стежині було дуже приємно. Дітлахи ганяли лісовими стежинами і відчували себе справжніми дорослими хлопцями, які були годувальниками сімей. Місце ще повинно було бути таємним, щоб ніхто не вкрав сік або не вилив банки на землю. Берези мали рости на підвищенні, бо там сік був солодшим. З лісу вже велосипеди їхали нагружені повними каністрами.

Одного разу дід Лодь сказав, що не треба шукати сік, бо в нього він все одно кращий. Дідова хата знаходилась метрів за сто від дороги. Від дороги йшла йуолочка (вуличка, по-нашому) до двору і потім до будинку. На півдороги до двору і росла стара товста береза. Соку береза давала багато і вистачило б на кілька сімей. Береза була дуже стара, і не один рік вже з неї брали сік. Потім вона, мабуть, просто втомилась і через кілька років її мусили спилити. Біля сажалки росла уже доросла береза, і сік почали брати у неї. Але того солодкого смаку вже не було

Крушина

В поліських селах люди жили досить бідно, як і більшість населення. Виживали в основному натуральним господарством. Але хоч якісь гроші все одно були необхідні. Купити хліба, цукру та солі... чи хоч дитину

до школи зібрати. Платили в колгоспі самі копійки, і всі старались мати побічні заробітки. Дехто вирощував теля або поросся, щоб продати на базарі, чи здавали молоко заготівельникам. Троє дітей в сім'ї успішно не давали скисати молоку, а м'ясо теж швидко покидало полиці.

Одним із методів заробітку в лісисто-му Поліссі була заготівля лікарських трав, і не тільки трав. Нас, дітей, ніколи не змушували працювати... та ми завжди хотіли самі це робити, бо частіше ці гроші дітям і залишались. Одним із таких заробітків була кора крушини. Крушина, або вовчі ягоди, є кущем або невеличким деревом. Тоді ми знали, що крушина могла послабити при запорах. Це зараз вже ми знаємо, що вона і протівірусна, і нормалізує обмін речовин та ін. А тоді для нас головне було, що за неї платять гроші і відростає вона дуже швидко. Багато хто з дітей нашого кутка села бігали майже зразу після танення снігу й перевіряли, чи вже можна дерти кору. Кора починала відділятися після того, як з'являлось листя, та дотерпіти були важко. У всіх пацанів у кишені були складані ножички. І ми ще грали в гру, яка звалась земля. Хто в кого виграє землю, той і переміг.

Одного разу в сільмаг привезли спеціальні ножички для крушини. Вони відрізнялись від звичайних тим, що скраю леза на протилежному від ріжучого боку був спеціальний не гострий виступ для кращого відділення кори. Тоді такі були у всіх пацанів. А тільки розпускалися перші листочки, то ми вже трошили ті кущі. Звичайно, діти не могли це робити правильно і економно. Наприклад, нарубати в лісі цих дерев і спокійно дома почистити на кору. Крушина росла в болотистих місцях, і спокійно працювати можна було не більше двох тижнів, а потім з'являлись комарі з мошками і виганяли нас звідти.

Пробували шукати ще якусь кору, яку можна заготовляти. Це була кора дуба і кора калини. Але це вже був не наш бізнес. Калина це для всіх в селі була як священна корова в Індії. Зрубати її й обдерти на кору було б святотатством. З дубом теж якось не склалось.

А крушина й зараз, коли бачу, то... ніби прицінююсь, а як з неї зняти кору. Звучить,

мабуть, грубо, та це було наше життя і росло тої крушини сила-силенна під болотами та в низинах. А комусь була допомога.

Нові лижі

Зими в ті далекі 70-і роки випадали майже завжди морозні та сніжні. Після уроків та у вихідні головою розвагою для дітей були лижі. Ми робили лижню навкруг хат і ганяли по городах як естафета чи щось подібне. Та з часом дітям ставало нудно і тягло на щось цікавіше. Спочатку трішки про лижі.

Це сьогодні ми маємо величезний вибір лиж. А тоді це була досить примітивна штамповка, що мала петлі для ніг і різну довжину для дітей різного росту.

Після того як ми освоїли рівну лижню на городах, то захотілось пригод. На заході від села йшла дорога в бік річки Уж. Через річку зробили гарний дерев'яний міст, під палями якого ми вишукували миньки. Зразу за мостом починався лісовий масив. І починався він з гарної невеличкої гірки. Доріжка петляла поміж деревами. Ми ганяли з гірки на велосипедах за οποєї погоди. Це був дійсно екстрим, коли вітер свистить у вухах, а ти тільки встигаєш вирулювати між деревами та підстрибувати на коріннях дерев.

А тепер була зима, і ніхто нам не забороняв це зробити на лижах. Та, мабуть, треба було мати інші лижі. Після зіткненням із сосною лижа зламалась. Наступного дня батьки привезли з райцентру інші. Прошло багато часу, та завжди буду пам'ятати, як йшов додому замерзлий — з палками і однією лижею під пахвою. Друга зламалась на кілька уламків, і ніс я її в кишені пальто. В очах стояли сльози, і просити ще нові лижі в батьків я вже соромився, та й грошей не було ніколи вдосталь.

Тоді я вирішив зробити лижі сам. Батько підказав, що в дитинстві робили лижі з акації. Тож десь в полі знайшов акацію і притяг її додому. Дуже хотів зробити гарні лижі. І зробив... та їхали вони погано. Я ще був дитиною і не знав багато деталей. І канавку не зробив, і не висушив деревину добре і не обробив нічим. Хоч лижі були дуже подібні до справжніх.

А справжні лижі в мене таки з'явились. Батько десь домовився і за пляшку горілки виміняв в одного друга, що раніше служив

в армії і звідти їх привіз. Ліжі я вже з того часу ніколи не дамав. Вони були трішки заважкі, та витримували любовий удар у дерево.

Кіш

Не знаю, яким чином він зберігся, бо перевозили його не один раз з місця на місце. Йому вже 45 років і зараз зберігається в моєму київському будинку. Тримаю його, хоч знаю, що вже ніколи не буду витрушувати з нього в'юни, пічкурі та іншу здобич. Та у всього є своя історія.

Будучи дітьми, ми не мали багато розваг. Однією з таких розваг і, мабуть, моєю улюбленою була рибалка. Рибалити міг весь час без перерви. Літом це можна було робити вудкою чи саком. А в холодну пору року активна рибалка була проблемною. Це можна було робити тільки спеціальними снастями і різними пастками. Такими як сітки-путанки, ятері (нерети), коші, хабосі та ін. Це мені подобалось набагато більше, ніж рибалити вудкою.

Снастей було багато, і їх використовувють в різних водоймах і в різні пори року. Потім я вже навчився сам виготовляти всі ці снасті, але почалося все з кошів, які найбільше підходили для маленької річки. Будучи шестикласником, хотів мати вже ці чудові речі в своєму розпорядженні. Батько розповів основи побудови коша, що риба має можливість туди заходити, та не може вийти назовні. Потім ми разом зробили коша, але не змогли його закінчити. Батько не вмів заплітати брижі. Почав розпитувати людей і взнав, що це вміє робити один старий дід. Звали його дід Ярош. Він навчив мене як правильно це робити, і передав свої знання. Тією ж зимою дід Ярош помер.

Я зробив багато різних кошів і навіть деякі на продаж. Не всі були гарними й рівними. Я взнав, що починати кіш треба саме на підповну (за день до повного місяця). Плели їх зі спеціальної верби, і я виходжував всі посадки та зарості в пошуку тонких та міцних червонуватих дубців. Мені здається, що дід Ярош пішов з цього світу, бо виконав якусь місію. Що залишив після себе і передав знання далі. Я не зможу передати ці знання далі, бо це вже нікому

не треба. Світ змінюється, і ми змінюємось разом з ним. Я б не хотів це називати ностальгією. Сьогодні жити цікавіше, ніж було в ті роки.

Будиночок біля річки

На північному краю села, де зійшлися наші дві річки в одну, стояв маленький будиночок. Досить довго він стояв занедбаний, а через деякий час вже закритий на замок. Ми завжди проходили біля нього, коли йшли за рибою чи після рибалки. В селі ніколи не говорили, що йдемо на рибалку, а просто по рибу чи за рибою.

Місце для нас, дітей, було дуже цікаве. Беріг річки був досить високий з твердим дерновим покриттям. З північно-східного боку підступав великий сосновий масив. Це були великі гарні сосни, і ліс був чистим, без єдиної травички. Вкритий на землі глицею, що обсіпалась кожен рік і робила м'який килим для всього лісу. Ліс був годувальником для селян. Шишки, що обсіпались з дерев, часто збирали для смаління свиней. У відрі дно міняли на сітку і засипали сухі шишки. При горінні вони давали гарний рівний вогонь. Глицю часто згрібали на підстилку в хлівах. Вона не дуже добре вбирала вологу і закислоувала ґрунт, але підстилки не вистачало. Інколи були ділянки зеленого моху, ще рідше мох мав майже білий колір. Такий мох використовували для ущільнення стін у дерев'яних будинках. Після цього краще зберігалось тепло. Пізніше я рідко зустрічав такий чистий і гарний ліс. Скраю лісу білих грибів майже не було. Росли в великій кількості свинки (подібне до груздя, тільки білого кольору). Вони завжди були поточені черв'яками і хіба тільки з весни можна було знайти не поточеного гриба.

Річка в тому місці розширювалась і дуже звивалась. Дно було майже завжди чисте та піщане. Ми любили там ловити рибу на вудку. Непогано клювали пічкурі й інколи навіть окуні. Далі йшла кладка, по якій було зручно переходити до іншого лісу. Він був теж сосновий, але більш молодий. Зустрічались порослі молодих сосенок і ближче до річки — листяних дерев. Там краще росли білі гриби.

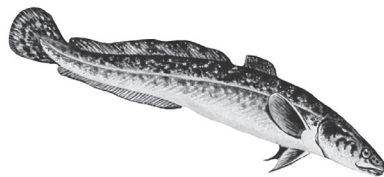
І ось одного разу біля будиночка з'явилась техніка, чужі люди і великі рулони пластикових труб. Для сільських дітей пластикові труби на початку 70-х років були як космос. Тут і металевих майже ніколи не бачили. Ці люди викопали в річці глибшу яму і поклали великі кадки. Від річки і спочатку до будиночка, а потім попід лісом і повз стару кузню і до самої ферми великий трактор робив у піску канаву, і робітники тягли пластикову трубу. На фермі поставили водонапірну башту. Тепер, коли ми проходили повз будиночок, то часто чули там гудіння двигуна.

А ферми відтоді мали вдосталь води.

Річка села

Назва річки, що протікала повз наше і сусідні села, мала назву нашого села, тобто Лозниця. Мені це подобалось, бо село було менше від сусіднього, а річка має нашу назву. Насправді річок було дві. Одна бігла з півдня через сусідні села і була трішки більшою. Вода в ній була тепліша, і риби, мабуть, в ній було більше. Місце під назвою «Яма» було нашим улюбленим для купання. Тоді яма здавалась глибокою і великою, і ми стрибали в неї вниз головами як жабенята. Потім сиділи у воді, поки не синіли руки й ноги. Подекуди там ще стирчали палі і видно було залишки старого мосту, якого вже давно не було, бо всі їздили бродом, що був поряд. Вода в річці була світла, та не дуже прозора. А літом води в ній ставало зовсім мало.

Друга річка була меншою і вужчою. Вона текла зі сходу і проходила краєм уздовж усього села. Ця річка була зовсім іншою,

і вода в ній була завжди холоднішою, темнішою і дуже прозорою. Коли дітьми хотіли пити, то спокійно цмулили з річки. Риба в ній була інша. Якщо в південній річці пічкурі були світлими, то тут — темними. Гарно водився минь річковий (він же налим, рідкісна риба-хижак з родини тріскових) — під корчами на берегах річечки. Сама маленька, та під час дощу розливалась мало не сотню метрів. Також швидко зменшувалась в літній час. Зимом ж встигала замерзати і ставала ковзанкою для дітвори. Дуже цікаво було, коли сходив лід. Ми дітьми брали довгі палки і стрибали на льодини. Потім катались на них, поки не танули у нас під ногами. Батьки на це не звертали уваги... чи не бачили, а ми їм про це не дуже і розповідали.

Я інколи запитував у батька, а де починається наша річка, і батько розповідав, що там, у лісі, є Панська сажалка. В ній є джерело, і там починається наша річка, і тому вода холодна і чиста. Ніколи так і не вдалось побувати в тому місці, але на все життя запам'ятав, що є таке місце з джерелом Панська сажалка. І був там гарний будинок, і хотілось це все побачити.

Дві річки сходились на краю села. Це місце було цікавим тим, що батько розповідав, ніби раніше там був гарний ставок і там був колись водяний млин. Ставка в селі свого не було, і нам, дітям, дуже кортіло його мати. Від того млина zostались тільки чорні дубові палі та останки насипаного ґрунту, що був колись греблею. Це місце притягувало і було якимось загадковим. В невеличкій заглибині перед піщаним бродом на вудку добре ловились світлі пічкурі.

Далі річка йшла між двома великими лісовими масивами. Вона вже була повніша і глибша. Та і риба вже трохи інша водилась. Минь вже ловився більшого розміру,

і досить часто попадалась і гарна щука. Річка протікала поміж озер і невеличких боліт. Береги порослі вільхою і крушиною. А ближче до річки чередувалися з гарними калиновими кущами. Далі річка проходила повз будинок лісника, ще одне невеличке село і впадала в річку Уж.

Градусник

На початку 70-х років минулого століття хатне начиння та меблі в сільських будинках не відрізнялась різноманіттям.

На дворі стояла морозна зимова погода. Була пора шкільних канікул, і діти були самі по собі. Мені здається, що тоді ми переставали бути дітьми, як тільки йшли в школу. Поки ми ходили в школу, а потім робили уроки, то і вільного часу особливо не було. Справ у дітей було тоді досить багато. По-перше лижі. На лижах ми ходили, бігали та стрибали. Село було рівним, без єдиної гірки. А нам дуже хотілось хоч з чогось з'їхати. Одного разу тракторист, що чистив дорогу, нагрів нам величезну купу снігу. Зараз то розумію, що купа та була невеличка, а тоді нам було щастя.

Ще одною розвагою були ковзани. Гарних ковзанів з черевиками майже ні в кого не було. Частіше це були полозки чи ковзани без черевиків, і їх прив'язувати до валянок. На них було легко кататись, та прив'язувати і відв'язувати було важко і не просто. Невеличка річка розливалась по берегах і замерзала зимою. Ми днями могли грати в хокей чи просто ганяти по берегах замерзлої річки. Ще до невеликої дощечки прибивали гвіздками знизу ковзани. У дві невеликі палиці забивали загострені з двох боків гвіздки. Це як лижні палки, тільки маленькі, для сидячих. На них мчали наперегонки і не боялись кущів.

Та того року морози видались такі, що на вулиці довго не висидиш. Тоді ми збирались в когось з однокласників і так проводили час. І ось одного разу ми з другом дуже зацікавились температурою в приміщенні. Градусники висіли у всіх поруч з вікном і показували температуру. Це були простенькі спиртові градусники і у всіх були однакові. Не знаю, хто придумав, але не здивуюсь, якщо це був я. Температура

на вулиці була низька через мороз і, щоб її підняти, нічого іншого не придумали, як підігріти градусник сірником. Червона рідина почала стрімко підніматись, і в кінці тоненька колбочка розірвалась і стрельнула. Нам це так сподобалось, що ми вирішили перевірити це ще в одного товариша з тим же результатом. Потім ще в одного. Точно не пам'ятаю, але здається того дня мало в кого zostався цілий градусник. Цікаво, що дорослі нас і не покарали. Більше посміялись над нами.

А ще температуру на вулиці більше не міряли... мабуть, не треба було.

Дідова сажалка

Зараз мало хто розуміє значення цього слова. Сажалка — це штучна водойма. В діда з бабою було багато внуків, і вони любили приїжджати літом. Великий дерев'яний будинок зі світлими кімнатами стояв на березі невеличкої річки. На задній стіні будинку висів дуже старий велосипед з дерев'яними педалями. Я як заворожений стояв перед ним і уявляв, хто на ньому їздив і куди. В ті давні часи велосипед був великою цінністю і його берегли.

Перед самою річкою росли великі вільхи і зарослі крушини. Ближче до будинку — невеликий лужок і зарослі малини. Малина здичавіла, і ягоди були невеликі та й не дуже ясні. Та баба Аня кожен рік їх назбирувала та робила наливку. Коли я вже виріс, то і сам спробував цей гарний напій. З двох інших боків був великий сад. Найкраще пам'ятаю груші бера, яблука скороспілки та чудові жовті великі сливи, які ми дітьми майже завжди з'їдали зеленими. В садку під яблунями росла м'ята, і баба часто її шукала, щоб додати в страву чи в напій.

Трохи на віддалі від будинку і знаходилась сажалка. Місце для нас, дітей, було майже магічне. Особливо тому, що дітей туди старались не пускати. Мене ж вона манила і дуже цікавила. Тоді вона здавалась дуже великою... та в дитинстві все здавалось великим. Два берега були високими і крутими, а два інших — пологими. Через водойму протікав невеличкий потічок, що під час дощу ставав річкою. Береги поросли високими вільхами і березами, та поодинокими дубками. Дуби

в наших краях дуже поважали і завжди берегли. На березі також росли малина, здичавіла полуниця, а ближче до річки — кущі калини. Вода в сажалці була чорна і з мулом. Ми ловили рибу в ній, і це були гарні великі щуки та карасі. Під час дощу через водойму мігрували в'юни, і ми ставили на них спеціальні снасті — коші. Баба Аня їх потім сушила в печі і використовувала для приготування різних страв.

Зараз я розумію, що коли викопали цю водойму, то вона була досить глибокою і з чистою водою. Великі дерева на березі були причиною потемніння води і появою мулу. Особливо листя вільхи зафарбовувало воду в чорний колір. Я уявляв, як її копали 100 років назад і як купались в чистій і прозорій воді. Жінки могли там прати і полоскати білизну. Навіть мити голову, бабуса брала воду з річки, бо вона більш м'яка, ніж у колодязі, і краще миється волосся.

А тепер і багато з тих, хто прочитає це, буде знати, що таке сажалка. Одне з слів нашої багатой української мови.

«Колупанка»

Слово звучить якось непривабливо, але насправді нічого поганого тут немає. Так у нас на Поліссі називали маленькі білі гриби, які ще не вилізли з-під землі. Їх треба було «виколупувати» спеціально заструганою паличкою. Ці гриби були найсмачніші при консервуванні.

Так звали мою першу вчительку. Ми звали її Марія Лаврінівна, а батьки по вуличному — Колупанка. Вона була маленька і худенька. Школа була невеликою восьмиліткою, і перші класи по черзі вчили дві вчительки. Одна — перший і третій в одному приміщенні, а друга — другий клас. Батьки дуже поважали її і завжди хотіли, щоб діти вчилися якраз в неї. Не знаю, скільки їй було років, але вона вчила ще мого батька. Марія Лаврінівна дітей дуже любила і ніколи на них не кричала. Але ми її слухали й так. Мабуть, і через неї нам було так комфортно в старій школі. Там було тепло зимою від груби, а дерев'яні стіни давали прохолоду, коли припикало сонце. Скошені парти були набагато зручніші, ніж сьгоднішні столи. Навіть пир'яні ручки не дратували нас,

хоч гарне перо було дуже цінним. Посеред шкільного двору росла шовковиця. Кожного року вона давала щедрій урожай, і ми дітьми, як горобці, сиділи на гілляках і зривали ягоди.

Школа ділилась на дві частини. В одній частині вчилися малюки з першого по четвертий, а через дорогу — старші класи. Там же був і шкільний буфет, де працювала моя мама і куди ми бігали за пончиками з повидлом. Не знаю чому, та тоді вони нам здавались особливо смачними. А банки з-під повидла, якими нас по «блату» забезпечувала мама, слугували ємностями для березового соку. Заготовка березового соку в селі завжди була дитячою роботою, і ми з задоволенням ганяли велосипедами до лісу.

Дітьми ми дуже любили зустріч Нового Року. До лісу спеціально відряджалась експедиція для пошуку гарної ялинки. Частіше це була сосна, бо ялинки в нас не дуже були розповсюджені. Всі парти виносились, і в класі збиралась школа і навіть негусто батьків. Був Дід Мороз зі Снігурочкою і нехитрий сценарій. Дітям роздавали подарунки з цукерками. Сільські діти в той час не були балувані увагою, і це для них було дуже великою подією.

Марія Лаврінівна була тихою і непомітною. Але її тиха робота була дуже помітною в подальшій долі її учнів. Якраз вона прищепила любов до книжки. Тоді не було нормального телебачення, і всі знання черпалися тільки з книжок. А ще, можливо, хтось з моїх друзів тепер буде знати, що таке «колупанка». В мене ця назва викликає дуже теплі спомини.

Баба Надя

Моя бабуса Надя з дідом жили за дві хати від нашої. На Поліссі тоді чередувалися українські й польські села. В селі було багато родичів, і частіше всього жінку брали з іншого села. Українці та поляки одружувалися між собою, і релігійних проблем при цьому не відчували.

Прошло вже більше 45 років з того часу, а я і зараз бачу перед собою годинник-«ходики» з двома ведмедями. Мені дуже подобалось підтягувати важіль і цим їх

заводити. Інколи більше, ніж треба, і тоді годинник клинив, але дід з бабою ставились до нас поблажливо і майже ніколи не сварили.

За «шкоду» інколи сварила баба. Та це треба було чути й бачити. Сварила вона нас тільки на польській мові. Я зараз пам'ятаю, може, зо два таких висловів — «щоб тебе пранці їли» та «шляк би тебе трафив», але їх було набагато більше. Зараз я розумію, що то була не сварка, а настанова для нас, і так вона показувала свою любов до внуків. І зараз як перед очима на стіні килимок з оленями. Завжди дивився як зачарований на кількох оленів, що паслись, і один, найгарніший, стояв на сторожі. В хаті було чисто й затишно.

В наших краях було прийнято весною збирати березовий сік і заготовляти його. А в баби Наді на дворі ріс клен, і такого солодкого соку, здається, не було ніде. Вона була мудрою жінкою і змогла сама з двома дітьми вести господарство під час війни. Непогано готувала. Особливо мені подобалась страва «мочанка». Правильно «мачанка» — страва білоруської та української кухні. Сьогодні це б назвали соусом. Та це була окрема страва, і готували її з білими грибами. А їли з гречаними млинцями. Здається, нічого кращого я не куштував.

Ще пам'ятаю, як по великих святах ми чекали, коли баба Надя разом з кількома подругами вертались з храму. Церкви в селі не було, і треба було їхати аж в райцентр. Одягались вони в одяг, який нагадував велюрові тканини. І ось в квітчастих хустках і чорних блискучих кофтах і в найкращих чобітках втомлені бабусі гордо йшли по селі. А ми дітьми бігли до них, бо для нас приберігались цукерки.

«Остапове болото»

До колективізації в нашому селі було досить чимало хуторів. Це була звичайна практика українського Полісся. Невеличкі клаптики орної землі межували з лісами, чагарями, болотами та заплавами рік. Землі було мало, і люди селились ближче до своєї ділянки. Люди в селі в 60-х роках жили дуже бідно, і ми думали, що завжди так було. Правда, одного разу, коли електрики, що

встановлювали опору для проводів, випадково висвердлили залишки поховання, то були дуже здивовані багатими елементами одягу людини, що жила та померла 100 років назад.

Після колективізації людей зігнали до купи в село. Але ще довго, навіть в 60-і та 70-і роки, було видно сліди хуторів. Це були вищі місця, і часто там росли груші або здичавілі яблуні.

Одне з таких місць — «Остапове болото», як називали в нас це місце. Там не зосталось дерев, і було воно майже серед поля. Місце нічим не примітне, але зосталось в пам'яті людей тим, що там жив Остап. Я часто хотів собі уявити, а яким був цей Остап? Що з ним сталося?

Ми інколи туди ходили рибалити спочатку з батьком, а потім уже самі. Я був старшим сином у батька, і він часто брав мене з собою. Дитиною я був дуже неспокійною і постійно «діставав» батька питаннями. Риба якимось чином прослизала туди — аж до середини поля — під час повеней.

Зараз я розумію, що, мабуть, десь було джерело і воно з часом заболотилось і перетворилось на справжнісіньке болото... «Остапове болото».

А потім прийшли меліоратори... і болота не стало. Зосталась пам'ять людей.

Митя

Мені було 4 чи 5 років. Я спав на домо-тканій ряднині і вкривався кожухом з овчини. Зараз це виглядає якось дивовижно, але насправді це було здоровіше і корисніше, ніж сьогоднішня синтетика. І зараз чудово пам'ятаю звуки, що будили вранці. Спочатку звук пускача на тракторі. Він був гучний і частий — тра-та-та-та, а потім переходив у приглушений рівний гуркіт двигуна. В той час акумулятори були рідкістю і заводили трактори пускачами.

Недалеко від нашої хати була кузня. Як зараз пам'ятаю ці звуки. Особливо вранці в селі було дуже тихо і повітря проводило звуки напрочуд добре. Вони для мене були як музика. Цокіт молотка і дзвін від ударів молота.

Ковалю звали Митя. Батьки якось говорили між собою, що він не найкращий як коваль, але нам, дітям, з ним було цікаво.

Він ніколи не проганяв нас зі своєї старої кузні. Кузня була дерев'яною з великими щілинами на закопчених брудних стінах. Мені було дуже цікаво дивитись, як метал, нагріваючись, міняє колір і стає м'яким. Потім він робив вугілля з дерева. Це було дивовижно і схоже на казку.

Митя був не таким, як усі. Можливо, відлюдкуватим чи щось таке. Його обійстя було добре огорожене, а не як у всіх, що були відкриті й майже не закривались. Ми жили біля дубів навпроти, і завжди Митя йшов на роботу повз нашу хату. До нас, дітей, він ставився тепло.

Вже давно немає в живих Миті... але дуби, що все пам'ятають, живі... хоч і не всі вже

Старий мисливець

Малий Сашко досить часто бував у свого діда Лодя і баби Ані. Крім дивовижних речей старого будинку було ще одне, що завжди зачаровувало малого. Дід був мисливцем і в дальній кімнаті на стіні висіла рушниця. Це була хороша тульська рушниця 16 калібру, що подарував йому далекий родич з високим статусом. Рушниця була легка, але з подовженим стволом і доброю кучністю бою.

Дід Лодь любив ходити на полювання і найчастіше ходив сам із собакою. Частенько приносив додому зайців, кілька разів лисиць, а одного разу навіть гарного дикого кабанчика. Сашко часто розпитував діда про те, як він вполював кабана чи інших звірів. Дід розповідав досить скупі і хлопчик домальовував в уяві деталі. Він мріяв піти на полювання з дідом, та був ще малим і прекрасно розумів що рано йому ще. Можливо, діда тягло в дорогу бажання спілкуватись з природою, яку він глибоко розумів. Рибалка, збирання грибів та полювання було найкращим спілкуванням з природою і причиною побродити насамоті в лісі чи полями.

А найбільше Сашка зачаровував сам ритуал підготовки до полювання. Дід Лодь діставав банки з димним та бездимним порохом. Щось розглядав та змішував. Брав латунні гільзи використаних набоїв і виймав з них капсулі. Вставляв нові капсулі й спеціальною міркою насапив порох. Діставав газету, виривав кілька клаптів і з них робив пиж. Потім викла-

дав шріт і неквапом відраховував дробинки. Вони були різні і дід розповідав хлопчику що це на зайця. Дрібніші були на качку, великі — на кабана. Було видно, що діду подобається ця підготовка до полювання, бо він вже не був молодим і таким справним мисливцем, як раніше. Він чистив рушницю і вона завжди була готова до стрільби і з патронами. На своєму місці лежав мисливський квиток із вчасно проплаченими членськими внесками. На фото в посвідченні дід був молодим та гарним чоловіком років 35-ти. Дід брав його в руки, розгортав і, подивившись, дбайливо клав на місце.

З часом, коли Сашко виріс, дід дозволив брати рушницю і самому ходити на полювання. Та це, мабуть, було не його покликання. Так і не став він мисливцем, хоч і мав усі можливості. Йому ніколи не хотілося вбивати.

Дорога до храму...

Не пам'ятаю вже й коли прочитав книжку, де йшлося про те, що в кожного є свій шлях до храму. Ми розуміємо, що це в переносному сенсі. Чому ми ходимо до церкви? Більшість з нас йде до церкви, бо так «прийнято», і здебільшого два чи три рази на рік. Мабуть, правильніше, що це потрібно нам самим, і ми самі повинні вирішити, куди йти.

Я був у багатьох різних храмах — у величких мечетях Близького Сходу, Сирії, Туреч-

чини та пострадянських країн. Мене вразили різноманіттям та багатством індійські храми Індії. Побував у багатьох найкращих католицьких костюлах і соборах Європи. Любив слухати там оксамитові звуки органа. Бачив чимало православних храмів у різних країнах.

Це було цікаво і приємно. Але ніде я не відчував того, що відчуваю в Києві

у Володимирському Соборі. Це не завжди відчувається... треба мати певний настрій чи опинитися там у певний час. Коли заходиш у храм, де співає — і прегарно співає — хор і йде служба Божа. У тебе повзуть «мурашки» по спині, і предмети втрачають чіткість. Забуваєш про всі проблеми, і приходить дивний спокій. ■

Про автора

Олександр Миколайович Барсук (нар. 17.07.1962 в с. Лозниця Народицького р-ну Житомирської обл.) — людина з усіх поглядів непересічна. Він із тих, кого називають *self made man* — людина, що створила себе сама. Його шлях — від маленького поліського села, де він народився й виріс, — до потужної бізнес-імперії швейного концерну «Ярослав», що конкурує нині з найкращими світовими брендами.

Давній друг «Всесвіту», Олександр Миколайович віднедавна не встояв перед спокусою і захопився блогерством. Від нього приходять напрочуд зграбні історії його роду й рідного Полісся — тема надзвичайно популярна зараз у західних антропологічних практиках, так званих історія рогин і рогів; приходять не без спонуки з мого боку, бо замерхтіла, здається, творча божа іскра в цьому міцному вольовому чоловікові, що пройшов усі можливі конкурентні баталії й випробування на міцність. Тому здалося, що читачам буде цікаво підглянути, як, у яких обставинах — культурологічних, рогинних, етнонаціональних, навіть природних — формуються непересічні особистості українців наших днів. Тим більше, і це несподівано й приємно, що в автора вимальовується літературний хист, хист оповідача. Пригляньмося, якими зграбними й притчовими, інколи параболічними барвами мерехтять його оповідки, особливо їх кінцівки... Впевнені, читачам буде цікаво дізнатися, який світогляд, які умови сформували цю людину; як простий сільський хлопчина, а потім офіцер, професійний військовий інженер — випускник славнозвісного КВІРТУ (Київське вище інженерне радіотехнічне училище) у 1995 р. став фундатором аж ніяк не військового — а глибоко цивільного — концерну «Ярослав», продукцією якого найширшого хатнього вжитку — від подушок, ковдр і пледів до рушників, простирадл, військових ковдр і шикарних тканин — користується чи не кожний другий українець і люди в десятках країн світу. Хто і що формував світогляд людини, яка з відкритим серцем допомагає солдатам на східному фронті чи українським церквам. Про це та інше читайте в цій публікації. Особливості авторської мови збережено, ми навмисно не «причисували» ці тексти до суто літературних норм, аби відчувати пульс живої мови, а не «словникові холодини».

«Всесвіт», Ю. М.